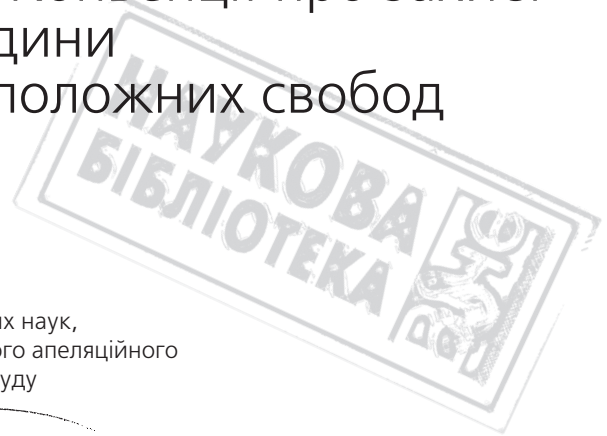

Стандарти справедливого суду в розрізі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Анна БУЧИК,
кандидат юридичних наук,
суддя Житомирського апеляційного
адміністративного суду

2

Проаналізовано високі стандарти справедливого суду в розрізі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Цивілізаційні процеси та вдосконалення принципів регулювання соціальних та правових відносин характеризують сучасний етап розвитку українського суспільства, в якому спостерігаються певні позитивні тенденції, і справедливість посідає в цьому процесі чільне місце. Нинішня політико-правова ситуація підтверджує актуальність порушеного в статті питання та доводить необхідність підвищення національних стандартів судоустрою та судочинства.

Ключові слова: стандарт, справедливість, правосуддя, складові справедливого суду, судочинство.

Стандарты справедливого суда в разрезе Конвенции о защите прав человека и основных свобод

Анна БУЧИК, кандидат юридических наук, судья Житомирского апелляционного административного суда

Проанализированы высокие стандарты справедливого суда в разрезе Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Цивилизационные процессы и совершенствование принципов регулирования социальных и правовых отношений характеризуют современный этап развития украинского общества, в котором наблюдаются определенные положительные тенденции, и справедливость в этом процессе играет ключевую роль. Нынешняя политико-правовая ситуация подтверждает актуальность поднятого в статье вопроса и доказывает необходимость повышения национальных стандартов судостроительства и судопроизводства.

Ключевые слова: стандарт, справедливость, правосудие, составляющие справедливого суда, судопроизводство.

The standards of Fair Trial in the Context of the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms

Anna BUCHYK, Candidate of Legal Sciences, Judge of Zhytomyr Administrative Court of Appeal

The article analyzes the high standards of fair trial in the context of the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms. Civilizational processes and enhancement of principles of regulation of social and legal relations characterize the current stage of development of Ukrainian society in which there are some positive trends, and justice in this process takes a prominent place. The current political and legal situation confirms the relevance of the questions raised in the article and shows the need to improve national standards of judicial order and justice.

Keywords: standard, fairness, justice, components of fair trial, proceedings.

У період становлення та розвитку України як правової держави, формування громадянського суспільства, у зв'язку з імплементацією державними інституціями міжнародних правових норм актуалізується потреба дослідження проблем організації та функціонування судової влади.

Оскільки одним із сутнісних елементів функціонування права є забезпечення прав людини, задля ефективності якого в правовій державі створюють необхідні умови з метою їх реалізації, охорони та захисту, вказане потребує впорядкованого відновлення порушених чи оспорюваних прав та свобод завдяки наявності гарантовано об'єктивного та дієвого незалежного механізму, виконувати функції якого покликана судова гілка влади.

Наразі перед українською судовою системою постають серйозні виклики. Її гостро критикують у заангажованості, упередженості, зацікавленості суддів у розгляді справ. Судова система оголошена такою, що не відповідає потребам судочинства й не забезпечує достатні процесуальні гарантії. Водночас нівелюються певні досягнення та набутки в наближенні системи правосуддя в Україні до потреб суспільства.

Метою статті є розкриття змісту елементів права на справедливий суд як системи взаємопов'язаних положень задля конкретизації та забезпечення їх ефективності.

Задля підвищення національних стандартів судочинства та забезпечення права на справедливий суд як спроби законодавчо встановити напрям реформування діяльності національних судів Верховна Рада України прийняла Закон «Про забезпечення права на справедливий суд» № 192-VIII від 12 лютого 2015 року [1]. Він призначений закріпити відповідність суддів, спростити доступ громадян до правосуддя, звернення в судову інстанцію і гарантувати справедливе та законне судове рішення.

Щоби зберегти довіру громадян до судової влади та підвищити її авторитет, прийнято Закон «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» № 1188-VII від 8 квітня 2014 року, що визначає правові та організаційні засади проведення спеціальної перевірки суддів судів загальної юрисдикції як тимчасового посиленого заходу з використанням наявних процедур розгляду питань про притягнення суддів судів загальної юрисдикції до дисциплінарної відповідальності та звільнення з посади у зв'язку з порушенням присяги з метою відновлення законності й справедливості [2]. У вказаних нормативно-правових актах справедливість посідає чільне місце. Це пов'язано з необхідністю збалансування інтересів суспільства та підвищення ефективності судової системи.

Відповідно до вимог нового часу Рада суддів України 14 грудня 2014 року затвердила Стратегію розвитку судової влади України на 2015–2020 роки, що втілює прагнення українського судівництва та суспільства до реформ, підвищення якості послуг судової системи, забезпечення права громадянина на справедливий суд, дотримання європейських стандартів і наближення до найкращих практик відправлення правосуддя [3].

Далі на загальнодержавному рівні Указом Президента України № 276/2015 від 20 травня 2015 року ухвалено Стратегію реформування судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, де визначено призначення останніх як механізму для захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави шляхом своєчасного, ефективного та справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права [4].

Фактично забезпечення права на справедливий суд є основою організаційної діяльності суду та процедури вирішення ним юридично значущих справ. Наразі безпосереднє право на справедливий суд у повному обсязі не закріплено ані в Конституції, ані в чинному національному законодавстві, захищаються лише його окремі елементи.

Проблемні питання визначення змісту та складових права на справедливий суд досліджували С. Алексєєв, В. Бринцев, В. Комаров, В. Маляренко, І. Марочкін, Д. Притика, А. Селіванов, Н. Сібільова, В. Шишкін. Спроби комплексної оцінки відповідності нормативно-правових актів та правозастосовної діяльності високим стандартам мають розрізнений та фрагментарний характер. Водночас нинішня суспільно-політична ситуація в державі, оновлення законодавства про судоустрій України, розроблення та прийняття вдосконалених нормативно-правових актів породжує потребу дослідити вказану тему докладніше.

Частина 1 статті 55 Конституції України визначає, що права і свободи людини і громадянина захищає суд. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішення, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Відповідно до частини 1 статті 64 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Основним Законом [5].

Пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року передбачає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або обґрунтує будь-яке висунуте проти нього кримінальне обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса й публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того потребують інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, яка визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [6].

Стаття 6 посідає чільне місце в тексті конвенції, вона гарантує право на справедливий суд, що має фундаментальне значення в демократичному суспільстві. Мета та предмет статті закріплюють принцип верховенства закону, на підставі якого формується і будується громадянське суспільство.

З наведеного можна виокремити основні постулати, які становлять зміст права на справедливий суд:

1. *Право на доступ до суду* – реальна можливість доступу до національних судових інстанцій та участі в розгляді справи на зрозумілій та доступній особі мові спілкування.

2. *Принцип рівності можливостей* – справедливий баланс, відсутність обмежень чи привілеїв, рівність процесуальних можливостей.

3. *Незалежний та неупереджений суд* (із суб'єктивної та об'єктивної сторін), створений на підставі закону, що використовує законні повноваження для розгляду відповідної категорії справ.

4. *Розумні строки розгляду*, що також має включати виконання прийнятого судом акта та максимально скоротити період правової невизначеності для особи, яка зажадала захисту порушеного права.

5. *Публічність розгляду справи* – відкритість судового процесу для учасників судового розгляду та громадськості.

6. *Презумпція невинуватості.* Щодо особи, яка підозрюється у скоєнні злочину або правопорушення, припускається невинуватість доти, доки її вину не буде доведено в порядку, передбаченому законодавством, і встановлено вироком суду, що набрав законної сили.

7. *Процедурні гарантії учасників правовідносин,* недопустимість скасування чи обмеження судового контролю в певних сферах або щодо певних категорій справ.

Зазначені стандарти справедливого судового розгляду вирізняються складним і взаємопов'язаним характером, спрямованим на забезпечення належного відправлення правосуддя [7].

У зв'язку з упровадженням в українське судочинство та адміністративну практику міжнародних стандартів прав людини судова діяльність покликана забезпечити імплементацію до національного правозастосування високих норм європейських зразків. Наразі в період політичної нестабільності, коли правосуддя намагаються використовувати у власних інтересах представники різних політичних сил та органів влади, важливо з'ясувати сутність справедливості як загальноправової категорії, а також визначити роль і місце права на справедливий судовий розгляд і його стандарти в системі судочинства.

У широкому розумінні стандарт – це зразок, еталон, модель, що є первісними для порівняння з ними подібних об'єктів.

Поняття справедливості охоплює правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення до кого-, чого-небудь. Справедливість є принципом адекватності суспільних зусиль, спрямованих на відновлення священної рівноваги світу (права), порушеної внаслідок діяльності чи бездіяльності члена (членів) суспільства чи суспільної інституції (в загальному – суб'єкта, особи) [8].

Слід зазначити, що справедливість є недосяжним ідеалом, до якого слід прагнути, інакше позитивне право неминуче починає відображати тільки інтереси окремих угруповань, що мають вплив на конституційний і нормотворчий процес.

Англійському письменнику Чарльзу Калебу Колтону – автору відомої збірки афоризмів «Лакон, або Багато в декількох словах» (англ. *Lacon, or Many Things in Few Words*, Лондон, 1826) належить такий крилатий вислів: «Закон і справедливість – дві речі, які Бог з'єднав, а людина роз'єднала» [9]. Тобто неподільні в ідеалі поняття люди почали розділяти й тлумачити на власну користь у процесі їх еволюції.

Поняття правової природи стандартів справедливого суду становить сукупність модельних вимог, покликаних забезпечувати безумовно правильне здійснення правосуддя, що є сферою практичного втілення та реалізації у правозастосуванні. При цьому комплексне поняття справедливого суду слід розглядати в аспектах матеріальної та процесуальної справедливості, що поєднані змістом та процедурою прийняття судового рішення, передбачає справедливість кожного судового рішення та розгляд кожної справи згідно з визначеними законом етапами.

Критерії, які дають змогу розмірковувати про справедливість судового розгляду, є численними, складними й інколи зазнають змін. Вони можуть містити зобов'язання, взяті на себе державою, викладені в тому чи іншому договорі про права людини. Вони також можуть значитися в документах, що не мають зобов'язальної сили. У такому разі ці положення свідчитимуть про загальну спрямованість розвитку внутрішнього законодавства. Щоб уникнути можливих звинувачень у неправовому характері критеріїв, які за-

стосовуються для оцінки справедливості судового процесу, слід звернутися до правових норм законодавства країни, де ведеться судовий розгляд; міжнародних угод та договорів про права людини, укладених країною [10]; норм міжнародного права, зафіксованих насамперед у Загальній декларації прав людини.

Сферою стандартів справедливого суду є специфічно обмежений вид діяльності судових органів, що полягає в розгляді судових справ із вирішення порушених спорів, захисті інтересів суспільства від незаконних посягань. Справедливий суд передбачає судові процедури, які дають можливість встановити істину без упереджень, залякування або політичного тиску, тобто демонструють незалежність, компетентність і неупередженість суду.

Незалежність та неупередженість суду є одними з головних елементів, що охоплюють поняття справедливого суду. Незалежність суду означає його діяльність на основі чинного законодавства, враховуючи принцип верховенства права, на підставі професійних знань та власної правосвідомості, виключаючи будь-який сторонній вплив та підзвітність. Неупередженість судді передбачає відсутність будь-якої зацікавленості при відправленні правосуддя, об'єктивність і повну безсторонність щодо учасників процесу. На користь незалежності та неупередженості судді мають слугувати автоматичний порядок розподілу справ у суді, визначені критерії притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, відповідальність за втручання у професійну діяльність судді.

При цьому ані судова влада, ані судді, які її здійснюють і представляють, не можуть залежати від інших гілок державної влади або від сторін у судовому процесі. Судди повинні бути дійсно незалежними й вільними від будь-якої форми впливу чи тиску з боку інших гілок державної влади або когось іще. Незалежність судової влади має гарантувати Конституція, закони, політика держави. А на практиці вона повинна підтверджуватися виконавчою владою, її органами та представниками, а також законодавчою гілкою влади.

У пункті «б» частини 2 рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи щодо незалежності судочинства від 13 жовтня 1994 року зазначено, що виконавча та законодавча гілки влади мають забезпечити незалежність суддів і протидіяти будь-яким спробам позбавити їх незалежності [11].

Добір кандидатів на посади суддів на підставі курсу, обов'язковості періодичного підвищення кваліфікації сприяють упевненості в професіоналізмі та компетентності суддів. Запорукою довіри до суду є безсумнівна законність його діяльності, що пов'язана з утворенням його на підставі закону, на засадах інстанційності, в законодавчо визначений спосіб і порядок. Це виключає можливу невпевненість щодо складу суду, який має вирішувати конкретну справу.

Судова процедура має містити комплекс необхідних процесуальних гарантій – таких, як загальна доступність сторін спору, інших зацікавлених осіб, громадськості, преси до актуальної відкритої процесуальної інформації в кожній справі, публічності або відкритості судового розгляду, прозорість та чіткість діяльності судових установ, змагальність учасників процесу, рівність сторін, розумний строк розгляду справи, виконання рішення суду, що відіграють істотну роль у забезпеченні права особи на справедливий суд.

Нагальною потребою є мінімізація ймовірності помилки судді шляхом застосування механізмів забезпечення єдності судової практики через підвищення аналітично-дослідних можливостей відповідних підрозділів апаратів судів. Це також є одним із важливих

чинників для прийняття судом однозначно законного та, як наслідок, справедливого судового рішення.

Судова влада оцінюється як справедлива тоді, коли вона застосовує закони, визнані суспільством справедливими, вирішує справи, встановивши істину, достовірно з'ясувавши фактичні обставини справи, приймає рішення відповідно до вимог закону і з'ясованих у процесі розгляду фактів.

Єдиного правильного підходу, що гарантує справедливе правосуддя, не існує, а відмінність підходів трактування й застосування цього поняття може надалі ставати предметом дискусій і досліджень як учених-процесуалістів, так і теоретиків права.

Із наведеного бачимо: реалізацію засад державної політики щодо права на справедливий суд слід розпочати з розроблення високих стандартів справедливого суду та закріплення таких у вітчизняному законодавстві. Це, безперечно, сприятиме збалансуванню повноважень суддів, підвищенню довіри суспільства до судової влади та подальшому утвердженню верховенства права у відправленні правосуддя національними судами. Отже, актуальність дослідження поняття справедливого суду на сьогодні не є вичерпаною.

При цьому розширення переліку елементів, що входять до поняття справедливого суду, дасть змогу ідентифікувати унікальність справедливості залежно від рівня правової культури, розвиненості суспільних відносин, уявлень про головні ідеї правового регулювання та адекватно підходити до розуміння зазначеного поняття з точки зору його конкретизації у правозастосовній судовій практиці.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України № 192-VIII від 12.02.2015 (в поточній редакції від 04.06.2015, підстава 469-19) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/192-19>.

2. Про відновлення довіри до судової влади: Закон України № 1188-VII від 08.04.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1188-18>.

3. Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 роки: Затверджено рішенням Ради суддів України № 71 від 11 грудня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/RSU_site/2014/Att1_strategy.pdf.

4. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Схвалено Указом Президента України № 276/2015 від 20 травня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.

5. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

7. Справедливое судебное разбирательство в международном праве: юридический сборник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/ru/odihr/100894?download=true>.

8. Справедливість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Справедливість>.

9. Чарльз Каліб Колтон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikiquote.org/wiki/Чарльз_Каліб_Колтон.

10. Муравйов В., Мушак Н. Гармонізація внутрішнього права асоційованих країн із правом Європейського Союзу // Віче. – 2013. – № 17. – С. 12–18.

11. Of the committee of ministers to member states on the independence, efficiency and role of judges: Recommendation No. R (94) 12 Council of Europe Committee of ministers (Adopted by the Committee of Ministers on 13 October 1994 at the 518th meeting of the Ministers' Deputies) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=524871&>.

References

1. *Pro zabezpechennia prava na spravedyvyi sud: Zakon Ukrainy No. 192-VIII vid 12.02.2015 (v potochonii redaktsii vid 04.06.2015, pidstava 469-19)* [On the right to a fair trial: Law of Ukraine No. 192-VIII of 12.02.2015 (in the current edition of 04.06.2015, the base 469-19)]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/192-19>

2. *Pro vidnovlennia dovyry do sudovoi vlady: Zakon Ukrainy No. 1188-VII vid 08.04.2014* [On restoring confidence in the judiciary: Law of Ukraine No. 1188-VII of 08.04.2014]. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1188-18>

3. *Stratehiia rozvytku sudovoi systemy v Ukraini na 2015–2020 roky: Zatverdzheno rishenniam Rady suddiv Ukrainy No. 71 vid 11 hrudnia 2014 roku* [The development strategy of the judicial system in Ukraine in 2015–2020 years: Approved by the Council of Judges of Ukraine No. 71, December 11, 2014]. Available at: http://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/RSU_site/2014/Att1_strategy.pdf

4. *Stratehiia reformuvannia sudoustroiu, sudochynstva ta sumizhnykh pravovykh instytutiv na 2015–2020 roky: Skhvaleno Ukazom Prezydenta Ukrainy No. 276/2015 vid 20 travnia 2015 roku* [The strategy of reforming the judiciary, the judiciary and related legal institutions for the years 2015–2020, approved by the Decree of the President of Ukraine No. 276/2015, May 20, 2015]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

5. *Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku* [The Constitution of Ukraine, June 28, 1996]. Available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004

6. *Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod* [European Convention on Human Rights]. Available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004

7. *Spravedlivoie sudebnoe razbiratelstvo v mezhdunarodnom prave: yuridicheskii sbornik* [A fair trial under international law: the legal collection]. Available at: <http://www.osce.org/ru/odihr/100894?download=true>

8. *Spravedyvist* [Justice]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Справедливість>

9. *Charlz Kaleb Kolton* [Charles Caleb Colton]. Available at: https://ru.wikiquote.org/wiki/Чарльз_Каліб_Колтон

10. *Muraviov V., Mushak N.* (2013) 'Harmonizatsiia vnutrishnoho prava asotsioivanykh krain iz pravom Yevropeiskoho Soiuzu' [Harmonisation of domestic law associated countries of European Union law], *Viche*, 17: 12–18

11. *Of the committee of ministers to member states on the independence, efficiency and role of judges: Recommendation No. R (94) 12 Council of Europe Committee of ministers (Adopted by the Committee of Ministers on 13 October 1994 at the 518th meeting of the Ministers' Deputies)*. Available at: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=524871&>

